

YAZI ÜSTÜNE

Prof.Yüksel USLAY
Resim-İş Eğitimi Bölümü
Grafik Anasanat Dalı Öğr.Üyesi

ÖZET

Türklerde yazı kullanımının evrimini, kullanılan yazı alfabelerini, yazı anlayışını, değerli eski hat ustalarını, yeni Türk Alfabesini, yazının resme etkisini ve yazının sanat eseri olarak özelliklerini içermektedir.

SUMMARY

This article includes evolution of Turkish letter handling and understanding it, alphabets which being used by Turks and their ancient famous calligraphy masters, and new Turkish Alphabet. Besides its influence to painting, and particularity of lettering as an art work in Turkish Culture.

Türk'lerde Yazı:

Köklü bir tarihi olan milletimizin daha ilk devirlerde bazı yazıları kullandıkları sanılıyor. Milattan önce IV. binde Sümer Türk'leri ilk kez çivi yazısını bulup kullanmışlardır. Milattan önce V.yüzyılda Uygurlar'ın, ayrıca Yenisey'lerin ilkel olmakla birlikte yazıları vardır. Gelişmiş yazı olarak köklü ilk alfabeyi Göktürk'lerde görüyoruz. Göktürk alfabesinde birçok harflerin eski Türk damgalarından alınarak en çok kullanılan ok, yay, süngü ve çadır şekillerine benzetildiği anlaşılıyor.

Türk topraklarına Göktürk soyundan sonra egemen olan Uygur soyu zamanında yazı da değişmiştir. V. yüzyılda özel bir yazıya sahip olmalarına ve daha sonraları Göktürk yazısının kullanılmasına karşın bu yazılar benimsenmemiş, dini telkinlerle yeni bir Uygur yazısı kullanılmaya başlanmıştır. Kullanışsızlığına karşın Moğolların bu yazıyı öğrenip devlet işlerinde kullanmalarıyla uzun süre yaşamıştır.

Türk'ler dünyanın hemen her yerine yayılmış bir ulus olarak uygarlık getirip götürmüşler, bu arada Sanskrit, Mani, Arami, Nasturî, Bizans alfabelerini de kullanmışlardır.

İslâmîğin kabulünden sonra Arap yazısı benimsenmiştir. Arap yazısı uzun zaman kullanılıp geliştirilmiştir.

Eski Yazımız ve Yazı Anlayışı:

Türk'ler yazıyı sevmiş, iyice anlamış bir ulus olarak görülür. Türk ve İslâm uygarlıklarının birleşmesiyle Türk sanatçıları müslüman ulusların ortak malı olan yazıya değişik bir yön vermişlerdir. Yazı incelmış, olgunlaşmış, yepyeni bir gelişme devresine girmiştir. Böylece yazı ulusal bir san'at haline gelmiştir.

Batıda sanatçı duygu ve düşüncelerini, iç yaşantısını resimle ifade ederken bizde de ifade yazı yolu ile olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu zamanında hemen herkes güzel yazı yazabilmek için ders alırdı.

Güzel yazıya hüsn-ü hat, güzel yazı yazanlara da hattat denirdi. Yazı sanatının gelişmesinde büyük hattatların kendi üslûplarına son derece bağlı oluşlarının büyük tesiri olmuştur. En güzel yazıyı yazan rütbesi ve mesleği ne olursa olsun hattatların başkanı (reisülhattatin) seçilirdi. Türkler'de yazıda güzelliği, sadelik ve doğallık içinde aramış, doruğuna ulaştırılmışlardır.

Harflerin öteki harflerle birleşebilmeleri, şekil değişiklikleri, başta, ortada, sonda biçim değiştirebilmeleri yazana daha çok serbestlik verebiliyordu. Çok değişik kompozisyonlara (yerleştirme düzenlerine) olanak veriyordu. Zamanın padişahları bile daha küçük yaştan ünlü hattatlardan dersler alıp bu sanatın değerini arttırmışlardır.

Arap yazısı değerli hattatlarımız elinde sülüs, nesih, muhakkak, reyhanî, tevkî, rık'a, talik, divanî, siyakat gibi çeşitlerle zenginleşmiştir.

Bugün müzelerimizi dolduran binlerce sanat eseri yanında öteki ulusların bu alandaki eserleri yok denilecek kadar azdır.

Yeni Yazımız:

Cumhuriyetle başlayan çeşitli devrimler yanında daha çabuk ve daha kolay öğrenilebilen bir yazıya olan gereksinme harf devrimi ile gerçekleştirilmiştir. Latin aslında alınan 29 harfli yeni Türk Alfabesi 3 Kasım 1928'de çıkarılan kanunla resmen kabul edilmiştir. Ulu önder Atatürk yer yer dolaşarak bu yeni alfabenin öğrenilmesinde başöğretmenlik yapmıştır.

Bu yazı henüz gençtir. Tecrübesizdir. İşlenmeğe, olgunlaştırılmağa muhtaçtır. Bu kısa süre de Arap yazısındaki gelişme beklenmez. Ancak ulus aynı ulustur. Kendimize özgü kişiliğimiz ve bir ifade şeklimiz olmalıdır. Yeni yazımıza da gereken değer verilmeli, yalnız anlaşma aracı olarak değil, bir ifade aracı olarak da kullanılır duruma getirilmelidir.

Güzel yazılara karakter olarak hazır olan ulusumuzun bu doğal varlığı sahipsiz bırakmaması gerekir. Günümüzün buluşlarında sabırlı çalışmaların, deneylerin tecrübelerin önemli bir yeri olduğu gerçektir. Çalışıldığı, üzerinde sabırla direnerek durulduğu zaman, ancak rastlantular da yaratmaya yardımcı olmuşlardır. Durup dururken mucizeler istemek yerine, çalışmak, denemek, güzele, en güzele yönelmek, sonra da yenilikler, buluşlar beklemek daha yerinde olur.

Arap yazısının şaheserlerini veren; Hattat Şeyh Hamdullah (1436-1520), hattat Karahisarlı Ahmet (1469-1556), hattat İsmail Zühü (1736-1806), hattat Mustafa Rakım (1757-1806), hattat Mahmut Celâlettin (- 1837), hattat Kazasker Mustafa İzzet (17-7 - 1858), hattat Mehmet Şevki (1827-1888), hattat Hacı

Kâmil Akdik (1862-1941), hattat Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer (1869-1946) ve daha pekçok sanatçının torunları olarak değişik bir yazıda aynı sanat gücünü, aynı yaratıcılığı, aynı espriyi sürdürmeğe çalışmalı, kendimize özgü yazı çeşitleri aramalı, yeni yazımızı da zenginleştirmeliyiz.

Yazının Resme Etkisi:

Eski yazımızın plâstik karakteri batılı sanatçıların ilgisini uyandırmıştır. Birçok batılı sanatçı yazı biçimlerini uzaktan uzağa yakın izlenimlerle kopya edercesine tablolarına aktarmışlar, ünlü hattatlarımızın biçim, istif (kompozisyon) anlayışını sezebilmek için çalışmışlardır. Aslında Arap yazısını san'at haline getiren de bu istif özelliği idi. İstifte yenilikler, özellikler yaratabilmek için yeni yeni yazı çeşitlerini bulup kullanmışlardır. Böylece birbirinden güzel yazı çeşitleri geliştirilmiştir.

Bugün ünlü batılı sanatçılardan Mathieu kaligrafının verdiği çabukluk ve akıcılıktan yararlanıyor. O'na göre "Özün derinliklerinden yüzeye çıkan, içten birdenbire doğan duyguları düşünceler ve araya girmelerle engellemeden, değiştirmeden taze olarak kavratan ve söyleten yalnızca davranışın ivediliğidir. Bu bir hattatın bir yazıyı hemencecik yazıvermesi gibidir".

Mathieu'den başka, açık ya da gri renkte fonlara büyük fırçalarla hırsla sürülmüş koyu renkleriyle yazı esprisinde resimler yapan Soulage, yazıdaki büyük harf lekelerini andıran renk lekelerini resimlerinde ustaca kullanan Hans Hartung, harfleri birer soyut eleman olarak kompozisyonlarına yerleştiren Klee ilk akla gelen sanatçılardır.

Batılı sanatçılar el atılmamış bu değerli kaynaklarımıza yönelirken biz ise elimizdeki bu olanaklardan yararlanamıyoruz. Ancak batıda bu değerler ele alındıktan sonra gidip onlardan sanatta yepyeni bir buluş olarak getiriyoruz. Bu krom cevherini dışarıya satıp, işlenmiş endüstri maddelerinin kromla kaplanmışlarını satın almamıza benziyor.

Yazıyı Anlamak:

Yazı bir anlaşma aracıdır. Duygu ve düşüncelerimizi başkalarına bildirmek için kullanılan şekil ve işaretlerden kuruludur. Söylemek istediklerimizi uzaktakilere duyurmak için yazarız. Okuma- yazma bilen herkes de bu yazılanları okur ve kendi düşüncelerini yazabilir. Günümüzün en küçük daktilo makinesinden, dev rotatiflere ve bilgisayarlara kadar büyük bir teknik güç insanoğluna bu yolda yardım etmektedir.

Fakat güzel yazı (kaligrafi) böyle tek yönlü değildir. Plâstik güzellik yönü de vardır. Yazıdaki plastik güzelliği kavramak için onu okumak gerekmez. Okuma-yazma bilmeyenler de güzel bir yazıdan etkilenebilirler. Bir yazıyı görür görmez, onun hakkındaki iyi ya da kötü yargımızı belirtir, sonra anlamına geçeriz. Güzel bir yazı ilk değerlendirmeyi kazanmış demektir. Güzel olarak nitelendirdiğimiz bir yazıyı önce biçim yönünden eleştiririz. Bu da tümüyle yazıyı yazanın başarısıdır.

Bu başlı başına bir yenilik, bir oluşum, bir yaratmadır. Yazıyı yazan için yazıya konu olan söz, fikir, bir çıkış noktasıdır. Onu yazar fakat içini, kişiliğini, yaratıcı gücünü de ortaya koyar. Böylece aynı sözü yazan, aynı yazı çeşidini kullanan birçok kişi ayrı ayrı biçimler ortaya koyarlar. Bu aynı model karşısında aynı ortamda çalışan ressamların ayrı ayrı ve kendilerine özgü eserler ortaya koymaları gibidir. Önemli olan yaratıcı gücün etkisi, yazının, yazanın zekâsı, beceri ve kişiliğiyle süslenip beslenmiş olmasıdır.

Güzel yazı güzel sanatların bir kolu, bir parçasıdır. Bugün ressamın, heykeltıraşın modeli nasıl bir obje, bir çıkış noktası, bir esin kaynağı ise kaligraf için de sözler, yazılan metinler, ifade edilecek anlamlı fikirler aynı şeydir. Kaligraf yazar fakat sadece yazdığı değil, kendi kişiliğinden verebildikleri de okunur.

Suluboya, yağlıboya, mozaik nasıl eserin ortaya çıkması için birer araç ise, yazılan yazıda, yazının çeşidi, özel harfler de aynı şekilde birer ifade aracıdır.

Bugün soyut bir tablo karşısında hayranlığımızı belirtiyorsak, bu gördüğümüz biçimin doğadakilere uygunluğundan değil, bizi ona psikofizyolojik olarak bağlayan faktörlerin etkisindedir. Güzel sanatlar duygu, coşku ve iç dünyamızın anlatım, boşalım aracıdır. Bugün sanatçı "esin" dediğimiz tüm benliğini saran, vazgeçilmesi olanaksız bir gücün etkisi altındadır. Onun eserleri çeşitli ortamları, değişik özellikleri belirtir, daha çok sosyal ve psikolojiktir. Her sanatçının çeşitli anlatım yolu, çeşitli tepkileri vardır. Anlaşılabilirliği için yapıldığı andaki ruh halinin, sosyal ortamın, sanatçının acılarının, sevinçlerinin ayrıca tabloların üzerine yazılmasının gereği yoktur. Önemli olan sanatçının o andaki duygularının okunuşu değil, bu duyguların tuvale aktarılabilme gücüdür. Aslında işin san'at yönü de buradadır. Güzel yazı da anlamı okunmadan gücü anlaşılabilen, sevilebilen yazıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- 1.MUNİS Erdoğan, "Evrimi ile Yazı Sanatı" Sevinç Matbaası Ankara-1966.
- 2.BALTACIOĞLU İsmail Hakkı, "Türklerde Yazı Sanatı" Türk ve İslâm Sanatları Yayınları, Ankara-1958.
- 3.YADA Sait, "Yazı Sanatı" Milli Eğitim Basımevi, Ankara-1947.
- 4.İNAL İbnülemin Kemal, "Son Hattatlar" Milli Eğitim Basımevi, İstanbul-1970
- 5.USLAY Yüksel, "Yazı Sanatı" Namat Basımevi, Yeni Ekleriyle İkinci Baskı, İzmir-1989.